

a közlött mutatványból látható, Kámory ur előadása nemcsak, hogy nem szép és nem jó, hanem egészen olyan, mint az iskolás gyerekek irálygyakorlatai, melyekben az ember majd az ismeret hiányosságát, majd a kifejezés nem talált voltát, majd a grammatikai hibákat rovogatván, eszébe sem juthat azokat, mint nyilvánosság elébe való irodalmi művet, magasabb szempontokból bírálni.

Nem is vesztegetném időmet Kámory ur idétlen elmeszítleményeire, ha nem kellene attól tartanom, hogy a közönség elnézése folytán még általános elterjedést nyer a silány munka, és egyházunk szégyenére megérjük, hogy majdan oly ember fordítása szerint hirdetik az ígét, ki azon felül, hogy a bibliatudományhoz annyit ért, mint a hajdu a harangöntéshez, még csak magyarul sem tud, s amint láttuk, egy épszerkezetű mondatot nem képes leírni.

Hogy azonban olvasóimat csupán botránys hibák jelölésével ne untassam, iparkodni fogok munkálatomat Károlyival és a Károlyin véghez vitt sokszoros emendatiókkal, valamint más régibb és újabb fordításokkal teendő összehasonlítások által tanulságossá és új bibliafordítóra nézve gyümölcsözővé tenni.

B a l l a g i M ó r.

A történettudomány helye az arab irodalomban.

I.

Mint az arab irodalom minden egyéb ága, úgy a történeti irodalom is az iszlám utáni időben indul meg. Legelső tárgya volt az új vallás szülemzése előzményeinek és körülményeinek leírása: a próféta életének és kalandjainak, harcainak és diadalainak, üldözéseinek és üldöztetésének terjedelmes közlése. Mi a Muhammed előtti időre vonatkozó történetet illeti, úgy annak feljegyzése sokkal később kezdődött. Másrészről az iszlám által Muhammed nemcsak az arabok pogány vallását helyettesíté az általa hirdett tiszta monotheismus által, hanem mindazt, mi az arabokat az őt megelőző időre, az általa ugynevezett tudatlanság idejére (אֱלִיָּהוּ) emlékeztethette és azzal szellemi összefüggésben tarthatta volna, kioltá az arab nép öntudatából. A nép mondáinak és történeti emlékezeteinek már agyonhallgatás által is irtó háborut hirdetett; csak kevés monda idomittatott át a muhammedanismus szellemében, a legtöbb helyet engedett tudatlan zsidóktól és keresztyénektől eltanult rabbinicus és egyházi mondáknak. Így az arab nép mondái, régi háborúiról (אֱלִיָּהוּ אֱלִיָּהוּ) szóló történeti emlékezetei, tökéletesen a feledés martalékává leendettek, ha az iszlám 2. és 3. századában nem gerjed az arab tudósokban egy nemes buzgalom a

régi mondák és történeti emlékezetek fenntartása iránt. Ezek megmentettek annyit, a mennyi akkor még megmenthető volt a régi költemények gyűjtése, magyarázása és írásba foglalása által. De a mi ez uton megmentett, az csak legkisebb része annak, a mit az arabok szellemi és politikai életéről tudnunk kellene, hogy ebbeli ismereteink hézag nélküliek legyenek. — Az iszlám előtti arab történetből látszólag legbővebb tudósítások maradtak fenn Délarabiára vonatkozólag, melynek mondatait és történeti emlékezeit a jeles **K r e m e r** törekedett reconstruálni, különösen **Hamdānī** nyomán. ¹⁾ De bátran **N ö l d e c k e** mellé állhatunk, ki a délarabiai történetek historiai hitelességét valódi értékükre vezeti vissza azon állításával, miszerint a Középarabiába bevándorolt jemeni törzsek a bennszülöttek által háttérbe szorítatván, ezen elbeszélések legnagyobb részével politikailag és társadalmilag akartak előtérbe nyomulni, s erre való méltóságukat az által akarták bizonyítani, hogy mondáikban dicső multa és hatalmas, önálló állami életre mutattak vissza. E mondák tehát a *tendentiosus* költemények fejezetébe tartoznának. Hozzá tehetjük még, hogy a délarabiai történet, — mely ámbár azt bizonyos chronologiai összefüggésben bírjuk, mindamelllett csak sovány árnyképét nyújtja ezen érdekes világrész történeti multjának, — nem ritkán oly eseményeket is, melyeknek történeti valósága kétségen kívül áll, a *mythos* félhomályába burkolja, ha az imént kiemelt célzatosság általok nem segítettethetnék elő. Sok példa közül, melyek ezen állítást igazolhatják, most csak egyet akarok kiemelni. **Strabó** tudósításából tudhatják uraim, hogy a **Krisztus** szül. előtti században a római sas **Aelius Gallus** vezérlete alatt áthatott az arab sivatagon keresztül Délarabiába, hol valószínűleg tétlenül nem vesztegelt, hanem minden bizonynyal ott is gyakorolta azon ugynevezett erényeket, melyek az akkori fogalmak szerint a férfiúi jellem koronáját képezik. Semmi néven nevezendő arab íróban ezen római expeditionnak nyomát nem találjuk. **Fulgence Fresnel** éles kritikájának azonban sikerült kimutatni ²⁾ ezen római invasiót arab írókból, de egészen más alakban, mint a római állam katonáiéban. Szó van ugyanis arab írókban bizonyos **دندنة** nevű *pygmäusokról*, melyek **Kr. e.** néhány évtizeddel Délarabiában pusztítólag megjelentek. E *pygmäusok* torzalakjára szállította alá a *tendentiosus* történetírás a hatalmas római invasió kényelmetlen valóságát. — Álljunk meg egy pillanatig ezen *n a s n â s* szónál, mely lexicographiailag kellő világba még nem helyeztetett eléggé. Én e szót a következő módon szoktam értelmezni. A sémi nyelvekben, de egyéb nyelvekben

¹⁾ Die südarabische Sage von Alfred v. Kremer, Leipzig, 1867. E munkát megelőzte a hozzá tartozó „Die himyarische Kaside“ cím alatt kiadott arab szöveg.

²⁾ Caussin de Percevalhoz intézett levelében. Journal asiat. 1850.

is ¹⁾ valamely szó egész hanganyagának, vagy annak egy része kettőztetése által a kicsinylés fogalma, a megvetés árnyalatával (arab grammaticusoknál: **אלתחקיר** (תצגיר) összekötve szokott kifejeztetni. A kicsinylés fogalmát látjuk kifejezve, **יִרְקָק, שִׁחָחַר, אִדְמָדַם** feketés, vörösös, zöldes, színnevekben ezekből **יִרְקָ שִׁחָר אִדָּם**, melyek maguknak a teljes színek fogalmának adnak kifejezést. A megvetés fogalma leginkább szemlélhető e bibliai szóban: **אִסְפְּסִיָּה**-gyülelész nép, ebből: **אָסַף** gyűjteni, vagy a kétes **רַב רַב**. s. a. t. ben. Az arabban például **סוֹאִסְיָה** ebből **סוֹא** a megvetendő hasonlóságot fejezi ki; egy közmondásuk így hangzik: **סוֹאִסְיָה כְּאִסְנָן אֶלְתִּמָּאָר** „oly hasonlók egymáshoz, mint a szamárfogai“ mely közmondásra nézve egy commentator ²⁾ azt jegyzi meg, hogy az csak a gonoszságban való hasonlóságról használtatik. A sémi nyelvek újabb stadiumai e képzést szabadon fejtik tovább a régi nyelvanyagból. A midrás **קִטְקִטּוֹן**-ból **קִטְקִטּוֹן**-t képez ³⁾ és az ujsyr nyelv **סִרְט**-irni gyökből a **firkálás** kifejezésére **סִרְטִסִּת**-ot képez ⁴⁾ Sőt a talmud ⁵⁾ a gyakorító értelmű **הִמְצִיץ צִפִּים**-ot Jes. VIII. 19-ben **צִפָּה** gyökből magyarázza és a kettőzött képzésbe a megvetés fogalmát fekteti. Én a **nasnás** szót is ily eredetre vezetem vissza; republicationnak tartom ugyanis **נָאֵם** szóból, mely annyit jelent, mint **emberék**, (egyes **אִנְאָן**) és a megkettőzés által körülbelül „**emberké**“ jelentéssel bir. Egy arab traditióban ⁶⁾ Ibn ábbás így szól: „Elmultak az emberek és megmaradtak az emberké“ (hol a nasnás kifejezés használtatik); de mik azok a nasnás? felelet: oly lények, melyek emberekhez hasonlók, de még sem emberek, ⁷⁾ mely helyből kitűnik, hogy ezen traditionalis mondat szerzője is a **נָאֵם** reduplicatiójaként tekintette. A nasnás leiratnak Kazwiri által, midőn Sahr tájáról szól, hol ezen félig meddig emberi alakú állatok előfordultak és a lakóknak eledelül szolgáltak. ⁸⁾

¹⁾ A dajak nyelviőről l. Steintal, Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues p. 159. kk.

²⁾ L. Hariri 39. t. (Comment.) **אֵן אִרְאִדוּא אֶלְאִסְתּוּא פִּי אֶלְשֵׁר**

³⁾ Leviticus rabba sect. 15.

⁴⁾ L. Geiger I. I. d. m. Ges. XXV. köt. 275. lap, hol még több példa található a syr nyelvből.

⁵⁾ Sötä 12 **צִפִּים וְאִינָם יְיֹדְעִים מֵהַ צִּפִּים**.

⁶⁾ A lipesei egyetem egy kéziratában, cod. Ref. 141. fol. 27. l.

⁷⁾ **קָאֵל אֲבוֹ אֶלְעִבָאֵם דְּהַב אֶלְנָאֵם וּבִקְוֵי אֶלְנָאֵם קִיל מָא אֶלְנָאֵם**
קָאֵל אֶלְדִּין יִשְׁבְּהוֹן אֶלְנָאֵם וְלִיּוֹא בְּאֶלְנָאֵם.

⁸⁾ Kosmographia II. 31.

Mint **M a k r i z i** egy helyéből ¹⁾ következtetem, az arab legenda szerint isten a bűnös embereket ily nasnásra is szokta átváltoztatni, valamint más alkalommal ²⁾ a majommá válással bünteté isten a bűnösöket; ugyanezen szerző e nasnásokat **s é m i** eredetűeknek mondja, nemzetiségük fáját Hâsinig, állítólag Sém fiáig viszi vissza. ³⁾ **I b n I j j á s** is bibliai történeteiben szól a nasnásról; egylábu, félszemű és egyfülű lényeknek mondja őket. ⁴⁾

Ily lények alakjában jelennek meg a római expeditió résztvevői az arab történetben. Látjuk tehát, hogyan vagyunk az iszlám előtti arab történetekkel. És most térjünk ismét vissza tárgyunkhoz.

II.

Jellemző azon méltánylási fokra nézve, melylyel a történelem tudománya az arabok között találkozott, azon állás, melyet a többi tudományok sorában elfoglal. Ezen kérdés művelődéstörténeti tekintetből elég tontos és méltó arra, hogy figyelmünket lekösse. E célból vessünk futó pillantást az arabok encyklopédiai irodalmára, mert a történelem állása az arab irodalom ezen ágában azonos e tudomány rangjával a többi tudomány sorában. Az encyklopédiákban ugyanis valamennyi tudományág átnézetileg adatik elő bibliographiai és irodalomtörténeti összeállítások kíséretében. Ezen encyklopédiai irodalom, mely az arab tudományban igen fontos szerepet játszik, 1804-ban Hammer által egy névtelenül két kötetben megjelent munkában: „Encyklopädische Uebersicht der Wissenschaften des Orientes“ legelőször ismerttetett meg, azóta azonban ezen irodalom-ág ismerete a keletből Európába jutott kézirati kincsek által sokkal terjedelmesebb mérvben eszközölhető, mint az a nagyérdemű Hammer idejében lehetséges volt. Kövessük már most ezen encyklopédiai irodalmat chronologiai rendben, és minden időszak egy-egy nevezetesebb encyklopédiáján nézzük meg a történeti tudomány állását a többi tudomány között. Kezdjük meg a 10. századnál. Ekkor a hirneves arab orvos **I b n S i n a** (megh. 1036.) irt egy nevezetes encyklopédiát, melyben helyet ad ugyan az álomfejtés, hamuból való jóvendülés, physiognomika s egyéb más áltudománynak, de azon 60 tudomány és ügyesség között, melyeket tárgyal, a történelmet nem találjuk, ámbár a szerző már ismert történeti munkát arab nyelven eleget. A XII. században **T a r s ú s i** (megh. 1163), kit Hammer is ismertet,

¹⁾ Wüstenfeld, Geschichte der Kopten (Abhandlungen der Göttinger Ges. d. Wissensch. III. (1847) p. 90.

²⁾ Koran II. sura.

³⁾ Makrizi l. c.

⁴⁾ בדאיע אלזהור פי וקאיע אלזהור ed. Konstantinápoly p. 102.

אנמונ אלעלום című encyklopédiájában, szintén hallgatással mellőzi a történelmet. Később M u h a m m e d l a I b r â h i m u l A n s â r î (megh. 1348) a tudományok encyklopédiájában, melyet irt és mely már most kiadva, ¹⁾ és kivonatban német nyelvre is le van fordítva, ²⁾ a történettudomány létezésére szintén reá sem mutat. Már százakra mentek ekkor az arab nyelven írott jelesnél jelesb történelmi munkák. Körülbelül Ansârî idejében, de valamivel előbb foglalta össze egy A b u - l - f a d â i l u l - T e b r î z î nevű egyiptomi prédikátor egy jó nagy gyűjteménybe azon egyházi beszédeit, melyeket 698-tól 714-ig (muhammed. számitás szerint) tartott. Ezen gyűjteménynek, melylyel a lipcsei egyetem kézíratai között ³⁾ ismerkedtem meg, a 33. lapon kezdődő prédikációjában, a szónok hiveit azon tudományok ápolására szólítja fel, melyek ismerete minden muhammedán emberre nézve szükséges vallási vagy általános műveltségi szempontból. Ez alkalommal constatalja ugyan a dogmaticának, jogtudománynak, rhetoricának, nyelvtudománynak, rimtannak és logicának létezését, de egy hanggal sem árulja el hallgatóinak, hogy az עלם אלתאריך szintén tudomány a tudományok sorában. Az 1454-ben meghalt F a n â r î egy nagy encyklopédiában száz tudományt sorol fel, köztük p. a talismánok tudományát, a betük kabbalistikus hatásáról, az ásványok mystikus tulajdonságairól szóló tudományokat, valamint az utazásnak és a daemonok megesketéseinek mesterségét — a történelmet nem is sejtí.

Dr. Goldziher Ignác.

(Vége köv.)

Könyvismertetések.

Merx Adalb., Das Gedicht von Hiob. Hebräischer Text, kritisch bearbeitet und übersetzt, nebst sachl. und krit. Einleitung. Jena, 1871. Mauke.

(„Lit. Centralblatt.“) Egy jóra való, alapos munka, melyet még azok is örömmel üdvözölnek, kik, mint a bíráló, a szerző szövegítészeti alaptételeit nem minden tekintetben oszthatják. Ezek ugyanis, amint a bevezetésben XLVII. s. kk. kifejtetnek, egy magában véve helyes elvet vizsnek túlságra: azt t. i., hogy valamely bibliai irat eredeti szövegét a legrégibb

¹⁾ Sprenger által a Calcuttában megjelenő Bibliotheca indica VI. kötetében 21.

²⁾ Jahresbericht über die Louisenstädter Realschule in Berlin, 1859. Haarbückertől.

³⁾ Refaiya codex 341.

eredetiben van; mert indulóban lenni valahová, és már szinte közel jární rendeltetése céljához, e két mondat közt, azt hiszem, nagy a különbség.

12, 19. Kámory szerint Faraó e csattanós frázissal förmed Ábrámra: „Mindjárt fogd a feleséged és takarodjál!“, ami igen helyes kifejezés volna, ha egy hortobágyi korcsmáros szájából jő: ámde a biblia egyszerű előadásában e csattanósnak nyoma sincs, mert itt a mondat egyszerűn így hangzik: „most tehát imhol a te feleséged, vedd magadhoz és menj el.“

13, 2. „Ábrám pedig igen megvala szedve barom, ezüst és arannyal.“ Azt hitte a jámbor, hogy mert megszedni magát a. m. meggazdagodni, tehát amit Károlyi egyszerűen így mond: „Ábrám pedig igen gazdag vala barmokkal, ezüsttel és arannyal,“ azt ő, hogy csattanós legyen a fordítása, így is ki teheti: „megvala szedve barom, ezüst és arannyal,“ ami csattanósnak ugyan elég csattanós, mert olyat magyar fül, mondhatom, soha sem hallott, de nem is érti ám meg soha.

B a l l a g i M ó r.

(Folytatjuk.)

A történettudomány helye az arab irodalomban.

(Vége.)

Ezen áttekintéséből láthatják olvasóim, hogy az arabs tudományos világ egészen a XV. század közepéig, dacára a virágzásnak indult történeti irodalomnak, a történetnek, mint önálló tudománynak, nem engedett helyet encyklopédiájában. Tudtomra legelőször L u f f i, ki 1494-ben halt meg, mint a gondolatszabadság martyra Tokatban, ad helyet encyklopédiájában, melynek címe רסאלה מיצועאת אלעלות „Dissertatio de objectis scientiarum,“ (Flügel Handschriften I. 23) a szóban forgó tudománynak és utána T á s k ö p r ü z á d e (megh. 1560) מפתאה אלסעארה (Clavis felicitatis) című munkájában, (melynek átnézetét Hagi Chalfa közli nagy bibliographiai munkája bevezetésében, honnét aztán Z e n k e r (Bibliotheca orientalis I.) is átveszi) méltatja egy szerény kis helyecskére. Egy szerény kis helyecskére, mondom. Mert alig keresnök a történelmet azon rovatokban, melyekbe kerültek e nagy munkákban. Luffi az a r a b n y e l v t u d o m á n y (עלם אלערביד) rovatában sorolja fel, Tásköprüzáde az ugynevezett ארכ tudományok között találta jónak, egy fogalom, melyet tökéletesen megfelelőleg modern európai nyelvre nem igen lehet fordítani. Rendesen philológiának vagy szépirodalomnak mondják, mindkettő az adab-ba tartozik, de annak fogalmát még nem meríti ki. Az arab kulturára nézve jellemző ezen tudományfogalom létezése, még jellemzőbb, hogy a történelem annak körébe szorítottatt. Mi magát az ארב gyököt illeti az egyéb sémi dialectusban, hol ezen gyök

előfordul, oly jelentéssel bir, melyet az arab gyök jelentésével összehozni nem bírok. Véleményem szerint az aethiopia d a m a igével, mely annyit jelent mint: kellemesnek lenni, függ össze, (a harmadik gyökmássalhangzóknak a b és m labiálisok váltakoznak) úgy hogy a hatályozott igető: kellemessé tenni, széppé alakítani, nevelni jelentéssel bir. Az adab-tudományok tehát olyanok, melyeknek ismerete által az ember, mint finom társalgó képesítettik, ki a művelt körökben adomái által könnyedén fordul meg és a társalgást a költészetből és egyéb ismereteiből felhozott adalékokkal fűszerezi. Az adab-tudomány, mely száz meg száz irodalmi képviselővel bir, tehát tulajdonképen a finom társalgás, az ugynevezett *אלמה יאצרה ואלמדאכרה* anyagát szolgáltatja. Az a d a b ezen futólagos, rövid jellemzéséből azok számára, kik a hellenistikus tudományos élet fejlődését ismerik, szembe-tűnővé válik azon hasonlatosság, mely az a d a b fogalma és a későbbkori görög *φιλολογία* és *παιδεία* (mely utóbbival az a d a b eredeti jelentésénél fogva is azonos) fogalomkör között létezik. Az adabról ugyanazt lehet elmondani, mit korunk legnagyobb nyelvbölcse az alexandrin philológiáról mond: „Sie umfasst weil alle Literatur, darum auch alle Wissenschaft und will dennoch eine besondere Wissenschaft sein und hat offenbar noch etwas besonderes; das heisst denn aber doch in der That: sie umfasst omnia scibilia et quaedam alia. Wie leicht aber wird dieses quaedam alia . . . zum Kern der Philologie gemacht! Denn was sie sonst noch hat, scheint ja gar nicht ihr, sondern den einzelnen Wissenschaften zu gehören. Die Disciplin die alles umfasst, scheint vielmehr inhaltlos zu sein, und blos ein leeres Band, das sich immerhin um Alles schlingen mag, dennoch aber von Allem nichts in sich hat.“¹⁾ A történelem tehát, midőn ezen tudományoknak, melyeknek jelleme a mohó nyalánság és mindenféle kuriositásba való alaptalan és rendszer nélküli markolás sorába szorittatik, nem annyira tudománynak, mint inkább a társalgási ügyesség egyik cikkének tekintetik, „a világ ítélő birája“ a bon ton szolgájává aljasul.²⁾

¹⁾ Steintal. Geschichte der Sprachwissenschaft bei Griechen und Römern. (Berlin, 1863) 379. lapján.

²⁾ Végül fel akarom emliteni, hogyan magyarazzák az arab tudósok maguk az adab szó etymológiáját. E célra közlöm G a w á l i k i szavait, Ibn Kutaiba egy munkájához irt commentárjából. (Bécsi codex Cs. k. udvari könyvtár. N. F. 43 sz. 3. vers.) Miután kimutatta volna, hogy az adab szó az iszlám utáni időben más értelmet nyert, mint a gâhilijja idejében birt, így szól:
 ואשתקאקה מן שיין יגוז אן יכון מן אלעדב והו אדעגב או מן אלעדב מצדד
 קולד אדב פלאן אלקום יא דבהם אדבא אדא דעאהם . . . פאדא כאן
 מן אלעדב אלדי הו אלעגב פכאנה אלשי אלדי יאגב מנהלחסנה לאן
 צאהבה אלרגל אלדי יעגב מנה לפעלה ואדא כאן מן אלעדב אלדי הו

III.

Ha az imént a XV. század közepére tettem a történet méltánylásának fordulópontját: úgy ezen szám csak megközelítő értékkel bír és semmikép sem tart igényt a khronologiai pontosságra. Nagyon nehéz magasabb eszmék születése napját oly praecis módon megjelölni, mint az kisebb horderejű jelenségeknél lehetséges. Mindenesetre az új felfogás csirái, a megelőző század egy nagy fejében fogamzottak meg. Ki volt legyen már most azon ember, ki a történelmet az adabbá sodorá? Az encyklopédiák maguk e kérdésre nem felelnek. Megvallom, hogy csak nagy nehezen kerültem egy felvilágosító adat birtokába. Szerintem a hirneves Gazalit nevezhetjük az új felfogás teremtményének (megh. a h. g. 505-ik évben). Legnevezetesebb és legóriásibb és „az iszlám tudományainak feléléstése“ című több nagy foliansra terjedő munkájában (אֵרוֹן אֱלֹהִים אֲדִיּוֹן) a tudományokat vallásiakra és nem vallásiakra osztja fel, ezen utóbbiak közül kiemeli azokat, melyek ápolása vallásilag meg van engedve, türve (מִבְּרָאָה a többi ezen három osztályba tartozik: a) מִבְּרָאָה-obligát, b) מִפְּלִיָּה -szívesen látott c) מִדְּמוּמָה-megvetett): וְאֵמָּה אֶלְמִבְּרָאָה פִּאֲדַעְרִים בְּאֶלְאֶשְׁעָאֵר אֶלְתִּי לָא סִכְּבָּה פִּיֶּהָ וּמִן אֲדִיֶּךָ אֶלְאֶבְרָאָה וּמִן אֲדִיֶּךָ

אֶלְאֶבְרָאָה וּמִן אֲדִיֶּךָ מִבְּרָאָה

„A tört tudományok pedig a következők: a költemények ismerete, ha azok botrányos dolgot nem tartalmaznak, a történetek és a mi ezekhez hasonló.“¹⁾ — Véleményem szerint, ezen osztályozás azon átmeneti pont, melyből a XV. század encyklopédiái rendszere fejlett ki.

Valamint a tudományok encyklopédiáiban (a 15. század előtt), úgy magukban az iskolákban sem szerepelt a történelem mint tandisciplina. Nem akarom elhallgatni, hogy Ibn ut-Tiktaká, El-Fachri című történetkönyvében, melyet akkor irt, midőn az abbasida uralom megtörtetett és Bágdád mongol várossá lett, ajánlja szellemdús történeti munkáját arra, hogy az iskolagyermeknek kezébe adassék könyv nélkül való tanulásra, az

אֲדַעָא פִּכְאָנָה אֶלְשִׁי אֲדִיֶּךָ יִדְעוּ אֲלֵנָם אֶלְי אֶלְמִתְאֵמֵר וְאֶלְפִּעַל וּיְנַהֲאָהֵם עַן אֶלְמִקְאָבָה וְאֶלְנָהָל

azaz: az adab szó kétféle etymológiát tesz lehetővé; az ige, melyre visszavezethető vagy annyit jelent, mint csodálni (és ez esetben: adab oly dolog, mely épen úgy, mint birtokosát, mindenkit csodálkozásra gerjeszt, szépsége és kitűnősége iránt), vagy pedig annyit, mint hinni, (és ekkor az adab onnét veszi nevét, hogy az embereket a dicséretes kitűnő tulajdonságokra felhija és a rút, megvetendő erkölcsöktől és a tudatlanságtól visszatartja).“

¹⁾ Ihja-ulum-id-din. Bécsi codex Mixt. 312 fol. 4 recto.

időt rabló és erkölcsrontó költemények helyett.¹⁾ De ezen szerzői tanács csak azon tényt konstatálja számunkra, hogy a történet nem nyithatott magának utat az iskolákba. Ibn ut-Tiktaka tanácsa nem csak hogy követőkre nem talált az arab paedagogia körében, de munkája maga a feledés martalékává lett. Sem európai sem ázsiai tudós nem ismerte a jelen század elejéig, midőn a halhatatlan Sylvestre de Sa c y báró annak egy példányban való létezésére figyelmeztette a tudós világot²⁾ és később egy greifswaldi tudós: A h l w a r d t tanár azt a párisi, akkor még császári könyvtár kézírata szerint kiadta és felvilágosító bevezetéssel kísérte. (1860-ban.) Spanyolországban, ugy látszik, másképp állott a dolog. V e t h³⁾ — de nem tudom mi alapon — szól egy t ö r t é n e l m i i s k o l á r ó l, mely Saetab-ban — de nem mondja meg mikor? — állott fenn, és Abû Hajjân, egy minden tekintetben óriási talentomu spanyol-arab tudós azon szép szavait örökíté meg a maur birodalom arab-történeze,⁴⁾ „hogy minden ember, ki műveltségre igényt tart, forgatta szorgalmasan a történetírókat, mert ez által egy ujdonat új ész fogamzik meg benne.“ Találkozott azonban a spanyol tudósok között egy világszerte hírrel bíró férfiú, ki nem győzi a történetekkel való foglalkozást ócsárolni. E férfiú Maimonides⁵⁾.

¹⁾ A történelmi munkák olvasmányát a szerző különösen még a királyoknak is ajánlja. Csak ily olvasmány fogja őket — ugymond — önállókká tehetni és a zavarosban halászó és uruk gondtalansága után élődő vezérek fondorkodása veszélyeitől megmenthetni. Szép példákkal illusztrálja ezen tanácsát.

²⁾ Közöl is kivonatokat e kodexből, saját arab khrestomáthiájában; utána Freytag közölte a bevezetés nagy részét az általa összeállított Chrestomathia grammatica-criticában.

³⁾ Dissertatio de institutis Arabum erudiendae juventuti et literis promovendis inservientibus. Amsterdam, 1843. p. 17.

⁴⁾ M a k k a r i (Leideni kiadás) I. kötet p. 848, 7. **וְאֵן יִתְרַם מְאֻלְעָה אֶלְתּוֹאֲרִיךְ פֶּאֶנְה תְּקַקְהַעֲקֵלְא גִדְרָא**

Azonban keleti tudósok is szokták dicsőíteni a történelem tanulmányozását, de ők mindig azt emelik ki, hogy a történetekben jártas ember, mintegy kortársává válik elmúlt századok férfainak és szemtanuja lefolyt ezredek eseményeinek. Ily szempontból kiindulva szól p. o. Muwaffik ud-dia Abd-ul-zatis bagdadi tudós, ki ezen felfogásának végrendeletében adott helyet. (L. a bécsi udvari könyvtár új fundusának 74. számú codexét.) V. ö. Chalfa bevezetését a történettudomány bibliographiájába.

⁵⁾ Jogtalanul írja C h w o l s o h n (Szabier u. Szabismus I. köt. 690. lap) Maimonides ezen aversióját a bölcsészet rovására: „M. hatte auch einen gewissen Widerwillen gegen Geschichte, was man bei Philosophen von Fach oft antrifft, die es nicht einsehen wollen, dass die Geschichte von einem höheren Standpunkte aufgefasst, die einzige und wahrhaftige Philosophie ist.“

Hátra volna még az arab történetírásnak rövid jellemzésével zárni be ezen értekezésemet. Nem tehetném ezt a nélkül, hogy kimutatnám, miképen vajudott a történet vallástudományi részéből, a traditióból a *chronika*, ebből az összefüggőbb historiographia; mikép emelkedett ez utóbbi azon magaslatra, melyre azt a lángelméjű *Ibn Chaldun* — az arabok Bucklje — emelé. Mindez egy külön értekezés tárgyát képezné.

Dr. Goldziher Ignác.

Egyesítési kísérletek a keresztyén egyházak között és a bekövetkezendő unió kilátásai.

Döllinger újabb felolvasása.

I.

Mélyen tisztelt gyülekezet! Oly kérdést választottam felolvasásom tárgyául, mely önöknek már sokféle anyagot adott a gondolkozásra, ugyanis, a keresztyén egyházak egyesítésének kérdését; azon kérdést, minő kísérletek tétettek már eddig ezen egyesítés létesítésére, s azon további kérdést, hogy jelen korunk miképen fogja fel ezt, minő kilátások nyilhatnak meg előttünk, minő remények vagy csalódások következhetnek be? Engedjék meg, hogy nagy feneket kerítsek e tárgynak, — mit több oknál fogva szükségesnek látok. Az emberi nem keresztyén része jelenleg 350 millió lelket számlál, az egész föld népességének tehát mintegy 50 %-kát. Azonban a keresztyének tudvalevőleg több nagyobb vagy kisebb társaságokra, egyházakra oszlanak, a melyek egymást kölcsönösen kizárják, azaz: nin csen közösség közöttük sem az istentiszteletben, sem a szentségekben, sem az imában; és egymást fontos s ennél fogva a lélekre nézve veszélyes tévedésekkel, vagy az egyház alapítójának tanaiból való eltérésekkel vádolják. Szakadások, külön egyházképzések már a Krisztus utáni első ezredévben is nagy számmal fordultak elő, azonban rövid tartam után nagyobbbrészt elenyésztek; kevés idő mulva vissza szivárogtak a nagy kath. egyházba, mit bizonyítanak az áriusi vitából származott egyházak, és azon kisebb felekezetek, melyek szigorubb erkölcsöket, nagyobb egyházi fegyelmet sürgettek, mint a novitianusok és több mások. Azonban egészen máskép áll a dolog azon szakadásokkal és egyházképzésekkel, melyek a Krisztus utáni második ezredévben történtek. Ezek még ma is erősen tartják magukat, és élet- és terjeszkedési erejük épen nem gyengült. Vessünk egy futó pillantást ezekre. A római vagy nyugoti kath. egyháztól, a mely most körülbelöl 180 millió lelket számlál, elvált a görög kath. vagy keleti egyház, melynek hivei — körülbelöl 75 millió — részben az orosz, részben a török birodalom és görög királyság alá tartoznak. Ezen elválás a XI. század második felében kezdődött s a XIII. században végződött be Konstantinápoly

PROTESTANS

TUDOMÁNYOS SZEMLE

THEOLOGIAI ÉS BÖLCSÉSZETI FOLYÓIRAT.

1872.

NEGYEDIK ÉVFOLYAM.

FELELOS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ-TULAJDONOS :
BALLAGI MÓR.

140 szám hiányzik

51.

PEST,

NYOMATJA: PEST-BÉCSI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI INTÉZET DEUTSCH TESTVÉREK.

1872.